

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-32](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-32)

УДК 338.439

Віталій БОЙКО

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0003-3968-1651>

vitalii.v.boiko@lpnu.ua

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню функціонування аграрного ринку України в умовах воєнного стану. Визначено теоретико-змістовні характеристики аграрного ринку. Ідентифіковано основні проблеми його розвитку в умовах воєнного стану, а саме: зростання цін на сировину для виробництва аграрної продукції, зниження купівельної спроможності населення, підвищення ризиків збитковості виробників продовольства, блокування морських портів для здійснення експортно-імпортних операцій, руйнація логістичної інфраструктури АПК, небезпечність ведення аграрного виробництва на деокупованих і прифронтових територіях України. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на покращення процесу функціонування аграрного ринку України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: аграрний ринок, продовольство, умови воєнного стану, логістика, ризик, виробники аграрної продукції.

Vitalii BOIKO

Lviv Polytechnic National University

PROVIDING FUNCTIONING AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

The article is devoted to the study of the functioning of the agricultural market of Ukraine under martial law conditions. The theoretical and substantive characteristics of the agricultural market have been determined. It was established that the agricultural market should be understood as a specific sphere of exchange, within which the interests of producers and consumers of agricultural products are coordinated, taking into account the capacity of the market, its infrastructural capacities and the possibilities of solvent demand of the population. The expediency of adapting the parameters of the functioning of the agrarian market to the conditions of martial law is substantiated. The main problems of its development in the conditions of martial law have been identified, namely: rising prices for raw materials for the production of agricultural products, a decrease in the purchasing power of the population, an increase in the risk of food producers, blocking of sea ports for carrying out export-import operations, the destruction of the logistics infrastructure of the agricultural industry, the danger of conducting agricultural production in the de-occupied and front-line territories of Ukraine. A set of measures aimed at improving the functioning of the agricultural market of Ukraine in the conditions of martial law is proposed, including the provision of state support to food producers, the diversification of export and import channels in the agricultural sector, the development and restoration of the logistics capacities of the agricultural sector, the creation of logistics centers in the western border territories of Ukraine, improving the purchasing power of the most socially vulnerable sections of the population through targeted assistance tools, demining agricultural lands in the de-occupied territories and their reintegration into the process of agricultural production, improving the physical availability of food products for the population in the front-line zone, developing a network of wholesale trade facilities and developing agrarian and industrial clusters, facilitating access to the agricultural market of small producers of agricultural products on the basis of cooperation and integration.

Key words: agricultural market, food, martial law conditions, logistics, risk, producers of agricultural products.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Забезпечення населення безпечним та якісним продовольством є стратегічно важливим пріоритетом державної аграрної політики, адже це формує не лише базові засади здоров'я нації, але й визначає напрями гарантування продовольчої безпеки держави. У цьому контексті важливе місце посідають не лише безпосередні виробники сільськогосподарської продукції, але й базові засади організації та функціонування аграрного ринку. Ситуація критично загострилась в умовах широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та введення 24 лютого 2022 року воєнного стану. Такі обставини зумовили цілу низку перешкод у традиційному функціонуванні аграрного ринку України, серед яких першочергово доцільно виділити такі: руйнування інфраструктурних об'єктів по всій території держави, блокування виходу експортерів та імпортерів до портів Чорного та Азовського морів, зміна структури споживання населенням продовольства через зниження його купівельної спроможності, руйнування усталених логістичних зв'язків суб'єктів господарювання в АПК, знищення матеріально-технічних потужностей сільськогосподарських підприємств та інше. Очевидно, що такі умови господарювання обумовлюють доцільність розробки адекватних механізмів та засобів адаптації функціонування аграрного ринку в умовах воєнного стану з метою подолання дестабілізуючого впливу наростаючих викликів і загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-прикладні та методологічні засади функціонування аграрного ринку лягли в основу наукових праць низки учених. Так, науковцями Інституту аграрного економіки України під керівництвом П. Саблука було обґрунтовано основні засади розвитку аграрного ринку, специфіку його функціонування та основні резерви нарощування ефективності в процесі суспільно-економічного обміну [13]. Проблемними аспектами державного регулювання розвитку аграрного ринку в умовах трансформацій займався О. Красноручський [7, с. 127-129]. Учений П. Пуцентейло у своїх напрацюваннях концентрувався на формуванні інституційної підтримки розвитку аграрного ринку та її адаптації до передових світових практик [12, с. 11]. Своєю чергою, Є. Кирилюк значну увагу приділив теоретичним аспектам організації аграрного ринку та ідентифікації його сутнісно-змістовних характеристик, як економічної категорії [5]. Учасі та ролі вітчизняного АПК у світовому ринку аграрної продукції присвячені наукові дослідження Г. Тимофієва [14.]. Розробці механізмів формування інфраструктури аграрного ринку присвячені наукові праці О. Алейнікової [1, с. 146-147]. Тоді як Є. Данкевич розробив методологічний підхід до формування конкурентних переваг АПК за рахунок інтеграції суб'єктів виробництва, переробки й реалізації аграрної продукції в межах розбудови інфраструктури аграрного ринку, як стратегічного напрямку підвищення ефективності його функціонування [2, с. 76-78].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Попри наявність численних науково-практичних розробок у сфері розвитку аграрного ринку України, цілком очевидним є те, що поза увагою авторів залишилися питання функціонування цього ринку в умовах широкомасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації, адже такі передумови виникли лише на початку 2022 року.

Формулювання цілей статті

Метою виконання дослідження є обґрунтування заходів щодо забезпечення стабільного функціонування аграрного ринку в умовах воєнного стану в контексті мінімізації критичних викликів і загроз розвитку АПК України.

Виклад основного матеріалу

Ринок є специфічною сферою обміну, в межах якої виробники та покупці узгоджують власні інтереси. Перші, реалізують вироблену продукцію та отримують дохід, тоді як другі – задовольняють власні споживчі потреби. Функціонування аграрного ринку є стратегічно важливим, адже він забезпечує населення базовими продуктами харчування та визначає параметри формування продовольчої безпеки держави. Вчені П. Саблук, В. Месель-Веселяк та О. Шпичак визначають аграрний ринок, як сферу взаємодії суб'єктів АПК, які орієнтовані на забезпечення виробництва та обігу продовольства, засобів виробництва та сільськогосподарських послуг [13, с. 6]. Науковець Ю. Коваленко тлумачить аграрний ринок через призму частини національного ринку, на якому предметом купівлі-продажу є сільськогосподарська продукція та продовольство [6]. Головною особливістю аграрного ринку те, що він пов'язаний з оборотом сільськогосподарської продукції, яка формує специфічну структуру цього ринку із різних продуктових сегментів, серед яких ринки зернових культур, цукру, овочевої продукції, м'яса, молока тощо [9].

Аграрний ринок є специфічною формою реалізації економічних відносин між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції. У межах цих відносин відбувається конкурентне змагання, що формує передумови для виробника, з урахуванням вподобань споживачів, здійснює адаптацію обсягів та асортименту виробництва аграрної продукції, відповідно до потреб і параметрів платоспроможного попиту населення. За таких умов, платоспроможний попит є формою вираження суспільних потреб і своєрідним регулятором аграрного виробництва, параметри розвитку якого визначаються можливостями цього попиту. Це створює базові передумови розуміння ринку, як форми організації та функціонування суб'єктів господарювання, що забезпечує взаємодію виробництва та споживання на засадах прямого й зворотного впливу на сукупність виробничих процесів [5].

Узагальнюючи думки науковців щодо тлумачення поняття «аграрний ринок», вважаємо, що під ним доцільно розуміти специфічну сферу обміну, в межах якої забезпечується узгодження інтересів виробників і споживачів сільськогосподарської продукції з урахуванням ємності ринку, його інфраструктурних потужностей та можливостей платоспроможного попиту населення.

Очевидно, що аграрний ринок забезпечує реалізацію комплексу функцій, серед яких головними виділяють такі: регулююча (здійснює формування основних пропорцій суспільного відтворення в АПК та міжгалузеве використання ресурсів); розподільча (забезпечує раціональний розподіл споживання продуктів харчування); стимулююча (ринок виступає стимулятором економічного розвитку та науково-технічного прогресу); санаційна (через ринкову конкуренцію відбувається очищення аграрного сектору економіки від збиткових сільськогосподарських підприємств); інформаційна (забезпечується інформування населення щодо асортименту продовольства, який представлений на ринку) [14, с. 58].

У довоєнний період функціонування аграрного ринку України було достатньо ефективним. Вітчизняний експорт аграрної продукції забезпечував надходження лівової частки валютної виручки в

Україну, що формувало передумови не лише для інвестування у розбудову інфраструктури аграрного ринку, але й стабілізації курсу національної валюти гривні. Це дозволяло мінімізувати ризики функціонування аграрного ринку, забезпечувало високий рівень стандартів дотримання правил добросовісної конкуренції та максимізувало задоволення потреб виробників і споживачів аграрної продукції. На сьогодні, масштаби ефективності функціонування аграрного ринку суттєво обмежені, що обумовлено фактичною руйнацією логістичних ланцюжків. Це формує перешкоди, як для реалізації сільськогосподарської продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках, так й імпорту критично важливої сировини для АПК (насіння, мінеральні добрива, засоби захисту рослин тощо). Зниження ефективності функціонування аграрного ринку поглиблює структурні проблеми розвитку вітчизняного АПК, посилює ризики збитковості сільськогосподарських підприємств, обмежує параметри зростання аграрної сфери.

Доцільність обґрунтування пріоритетних заходів щодо забезпечення ефективного функціонування аграрного ринку України в умовах воєнного стану, насамперед, обумовлюється з огляду на таке: 1) пошук незадіяних резервів та ідентифікація альтернативних шляхів нарощування обсягів реалізації сільськогосподарської продукції; 2) необхідність зменшення масштабів спекулятивних процесів на аграрному ринку, що обумовлені параметрами невизначеності розвитку останнього; 3) налагодження інноваційних логістичних шляхів реалізації аграрної продукції; 4) потреба у диверсифікації пріоритетних каналів збуту продовольства; 5) покращення економічної та фізичної доступності продуктів харчування для найбільш соціально незахищених верств населення; 6) полегшення доступу аграрних виробників до інструментів експортної торгівлі в умовах воєнного стану; 7) потреба в підтримці належного рівня конкурентоспроможності вітчизняного АПК; 8) збереження та покращення наявного рівня зайнятості населення на вітчизняних сільських територіях.

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації на території України зумовила до виникнення дисбалансів розвитку аграрного ринку. З однієї сторони, виробники сільськогосподарської продукції зіткнулися з умовами зростання цін на сировину (пальне, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, корми тощо), а з іншої – відбулося суттєве зниження купівельної спроможності населення України, що змінило традиційну структуру споживання вітчизняних домогосподарств та обмежило можливість населення купувати продовольство. Так, наприклад, у другому кварталі 2021 року ціна однієї тони аміачної селітри становила 14 тис. грн, карбаміду – 15,5 тис. грн, калію – 15 тис. грн. Тоді, як за аналогічний період 2022 року ціни на мінеральні добрива були такими: аміачна селітра – 26,5 тис. грн/т, карбамід – 33 тис. грн/т, калій – 25 тис. грн/т [3]. Своєю чергою, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України індекс доступності продовольства для населення скоротився на 37 %, порівняно з довоєнним рівнем. Так, до початку широкомасштабного вторгнення він становив 12,4 (тобто людина із середньою зарплатою могла купити кількість продуктів кошиків еквівалентну запасу на 12,4 місяців). Станом на сьогодні, значення індексу доступності продовольства становить лише 7,8 [4]. Таким чином, купівельна спроможність населення на ринку аграрної продукції продовжує знижуватись. Очевидно, що такі фінансово-економічні диспропорції не можуть позитивно впливати на розвиток аграрного ринку України та поглиблюють структурні дисбаланси розвитку АПК, що формалізується у такому: посилює ризики збитковості господарювання суб'єктів виробництва аграрної продукції, негативно впливає на структуру споживання населення продуктів харчування, підвищує загрози продовольчій безпеці держави, формує передумови для можливого виникнення дефіциту окремих видів продовольства на ринку в майбутньому, посилює негативні соціально-економічні очікування на аграрному ринку.

Суттєвою проблемою, що стримувала розвиток аграрного ринку України у довоєнний період була нерозвиненість інфраструктури його логістичного забезпечення, що обумовлювало посилення цінових спекуляцій на ринку, загострення проявів недобросовісної конкуренції, створення непрозорих механізмів реалізації продовольства, ускладнення формування ефективних механізмів контролю за дотриманням встановлених стандартів розвитку бізнес-процесів в аграрній сфері, посилення ризиків погіршення якості продовольства в процесі його зберігання. Так, за оцінками Міністерства аграрної політики та продовольства України в довоєнний період у державі було близько 1200 елеваторів, 70 % з яких були зношеними та морально застарілими. Своєю чергою, щорічний дефіцит елеваторних потужностей складав в межах 40-45 млн тон [8]. Із початком ведення широкомасштабних дій ситуація з інфраструктурним забезпеченням логістичних потужностей аграрного ринку лише погіршилася. Так, за даними американської неурядової організації Conflict Observatory кожне шосте зернохосвище в Україні було знищено або пошкоджено внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації. Своєю чергою, близько 15,7 % елеваторів, бункерів для зерна та складів для зберігання зерна й насіння, таких як пшениця, ячмінь та насіння соняшнику, були знищені або ж перейшли під контроль окупаційної влади. З 344 об'єктів, знятих супутниками для оцінювання, на 75 із них є видимі пошкодження. В організації Conflict Observatory зазначили, що через війну Україна лише за найменшими оцінками втратила 8,4 млн т сертифікованих потужностей для зберігання зерна [10]. Очевидно, що така ситуація лише поглиблює структурні проблеми інфраструктурно-логістичного забезпечення функціонування аграрного ринку в Україні та обмежує можливість вітчизняного АПК забезпечити зберігання сільськогосподарської продукції в кондиційних та ергономічних умовах.

Критичний дестабілізуючий вплив на розвиток аграрного ринку, зокрема, та АПК України в цілому є фізичне блокування роботи вітчизняних морських портів на півдні держави. Це призвело до значного скорочення експорту вітчизняної аграрної продукції з 7 млн т/міс. до 1,5 млн т/міс. Своєю чергою, така ситуація спричинила до зменшення внутрішніх реалізацій на окремі види аграрної продукції нижче собівартості її виробництва, що посилює ризики банкрутства сільськогосподарських підприємств та спонукає керівників останніх до зменшення посівної площі, зайнятих під вирощуванням зернових культур у загальній їх структурі на перспективу. За оцінками експертів, прямі втрати активів у аграрній сфері становлять 6,5 млрд дол. США. Втрати доступних посівних площ становлять 25 %, зрошувальних земель – понад 70 %, площ, зайнятих під ягодами та садами – 25 % і 20 %, відповідно. Великі обсяги сільськогосподарських земель є небезпечними для ведення аграрного виробництва через замінування. Суттєвих руйнувань завдано об'єктам енергетичної та переробної промисловості. У зв'язку з фізичним знищенням сільськогосподарських підприємств втрати поголів'я очікуються на рівні 30 %. Невирішеними залишаються проблеми входження вітчизняної аграрної продукції на ринки країн-членів Європейського Союзу, незавершені процеси адаптації інституційного регулювання у сфері безпечності, ветеринарного та фітосанітарного контролю до міжнародних норм, проблеми із блокуванням податкових накладних та інші [11].

Суттєвим викликом для функціонування аграрного ринку України є налагодження максимально ефективної системи забезпечення продовольством населення, що проживають на прифронтових територіях. У цьому сегменті ситуація ускладнюється не лише, з огляду на ведення воєнних дій, але й фактичної руйнації дорожньо-транспортної інфраструктури. Так, в Україні зруйновано 24 тис. км доріг, понад 300 мостів, численні шляхопроводи та естакади [3]. Це знижує фізичну доступність продуктів харчування для населення, посилює ризики недоїдання та погіршення здоров'я останнього, перешкоджає забезпеченню продовольчої безпеки держави.

Наявність виділених структурних проблем функціонування аграрного ринку України в умовах воєнного стану потребує реалізації комплексу стабілізаційних заходів, першочерговими, серед яких доцільно виділити такі:

- організація надання ефективної державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції в частині часткової компенсації зростаючої вартості сировини на світових ринках (пальне, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, насіннєвий матеріал та ін.), шляхом виділення дотацій та субсидій з державного бюджету, налагодження грантової підтримки виробників, забезпечення доступу до отримання фінансових ресурсів пільгового кредитування для поповнення обігових коштів, у тому числі за рахунок компенсації нарахованих відсотків за кредитними ставками, реалізації державних й регіональних програм підтримки малих виробників і фермерських господарств;
- диверсифікація шляхів експорту аграрної продукції та імпорту сировини для її виробництва, шляхом розширення можливостей зернового коридору, у тому числі із залученням представників ООН, збільшення потужностей портової інфраструктури в Одеській області в басейні річки Дунай, відкриття нових пунктів пропуску на кордоні з країнами Європейського Союзу, створення експортно-імпорتنих логістичних хабів на західних прикордонних територіях України;
- підтримка розбудови та відновлення логістичних потужностей АПК України на засадах залучення інструментів фінансування з джерел міжнародної грантової підтримки, створення транскордонних аграрно-індустріальних кластерів, відкриття на прикордонних територіях заходу України логістичних пунктів кондиційного зберігання сільськогосподарської продукції;
- підвищення купівельної спроможності найбільш соціально-незахищених верств населення (пенсіонери, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї), шляхом надання адресної підтримки на придбання продовольства в контексті забезпечення економічної доступності останнього для населення та утримання в порогових значеннях споживчих показників продовольчої безпеки держави;
- нарощування темпів реінтеграції деокупованих територій в систему аграрного виробництва, шляхом активізації процесів розмінування сільськогосподарських угідь, відновлення дорожньо-транспортної інфраструктури, покращення фізичної доступності продуктів харчування для населення, що проживають на прифронтових територіях;
- активізація розвитку розгалуженої мережі об'єктів оптової торгівлі та розбудова аграрно-індустріальних кластерів на засадах усунення бюрократичних перепон виділення земельних ділянок на ці потреби, дотримання принципу розбудови таких об'єктів урахуванням тяжіння до сировинних баз, потужних регіонів споживання, логістично-територіального розміщення засобів виробництва та переробної галузі АПК, розвитку механізмів державно-приватного партнерства реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, налагодження тісних горизонтально-вертикальних комунікаційних взаємозв'язків між суб'єктами аграрної на всіх етапах формування продовольчого ланцюга;
- полегшення виходу на аграрний ринок малих виробників аграрної продукції через стимулювання розвитку кооперативних та інтеграційних відносин в АПК, що передбачає реалізацію інформаційно-консультативної підтримки таких процесів, залучення представників експертного та дорадчого середовища в процес консультування суб'єктів бізнесу, створення бази типових бізнес-планів

інтеграційних об'єднань, імплементації передових практик світового досвіду у сфері збутової кооперації малих виробників сільськогосподарської продукції.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Умови воєнного стану кардинально змінили параметри функціонування аграрного ринку України не лише в безпековому, але й економічному вимірі. Наростаючі виклики (блокування портової інфраструктури, руйнація логістичних потужностей АПК, підвищення цін на сировину, зменшення купівельної спроможності населення та інші) обумовили структурну перебудову традиційних підходів до забезпечення функціонування вітчизняного аграрного ринку. У цьому контексті, пріоритетними заходами стабілізації процесів функціонування аграрного ринку визначено такі: надання державної підтримки виробникам продовольства, диверсифікація каналів експорту та імпорту в АПК, розбудова та відновлення логістичних потужностей аграрної сфери, покращення купівельної спроможності найбільш соціально-незахищених верств населення, розмінування сільськогосподарських угідь на деокупованих територіях, покращення фізичної доступності продуктів харчування для населення у прифронтній зоні, розвиток мережі об'єктів оптової торгівлі та розбудова аграрно-індустріальних кластерів, полегшення виходу на аграрний ринок малих виробників аграрної продукції. Реалізація запропонованих заходів сформує передумови для стабілізації параметрів розвитку аграрного ринку та обґрунтування напрямів підвищення ефективності його функціонування в умовах воєнного стану на перспективу.

Література

1. Алейнікова О. В. Механізми формування інфраструктури аграрного ринку України. Інвестиції: практика та досвід. № 24. 2010. С. 144-148.
2. Данкевич Є. М. Тенденції формування інфраструктури аграрного ринку інтегрованими підприємствами. Економічний простір. № 75. 2013. С. 72-80.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Індекс доступності продовольства у травні покращився на 1.3% у порівнянні до квітня. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/indeks-dostupnosti-prodovolstva-u-travni-pokrashchivysya-na-13-u-porivnyanni-do-kvitnya>
5. Кирилюк Є. М. Аграрний ринок як економічна категорія: сутнісні ознаки й особливості. Агросвіт. 2011. № 12. С. 2-10.
6. Коваленко Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління. К. : ІАЕ УААН, 1998. 108 с.
7. Красноручий О. О. Регулювання внутрішнього аграрного ринку: шляхи вдосконалення. Вісник аграрної науки Причорномор'я. Вип. 3 Т. 1. 2007. С. 123-129.
8. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/>
9. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2004. № 5. С. 16-22.
10. Понад 15% зерносховищ Україна втратила внаслідок війни. URL: <https://agrotimes.ua/elevator/ponad-15-zernoshovyshh-ukrayina-vtratyla-vnaslidok-vijny/>
11. Проект плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
12. Пуцентейло П. Р. Формування і розвиток інфраструктури аграрного ринку. Агроінком. № 1-2, 2008. С. 9-11.
13. Саблук П., Месель-Веселяк В., Шпичак О. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник. За ред. П. Саблука. К. : ІАЕ, 2000. 556 с.
14. Тимофієва Г. С. Світовий ринок аграрної продукції: особливості участі України. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. 2014. № 1(72). С. 56-61.

References

1. Aleinikova O. V. Mekhanizmy formuvannya infrastruktury ahramoho rynku Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 24. 2010. S. 144-148.
2. Dankevych Ye. M. Tendentsii formuvannya infrastruktury ahramoho rynku intehrovanymy pidpriemstvamy. Ekonomichnyi prostir. № 75. 2013. S. 72-80.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Indeks dostupnosti prodovolstva u travni pokrashchivysya na 1.3% u porivnianni do kvitnia. Ministerstvo ahranoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/news/indeks-dostupnosti-prodovolstva-u-travni-pokrashchivysya-na-13-u-porivnyanni-do-kvitnya>
5. Kyryliuk Ye. M. Ahrarnyi rynek yak ekonomichna katehoriia: sutnisi oznaky y osoblyvosti. Ahrosvit. 2011. № 12. S. 2-10.
6. Kovalenko Yu. S. Ahrarnyi rynek Ukrainy: orhanizatsiia ta upravlinnia. K. : IAE UAAN, 1998. 108 s.
7. Krasnorutskiy O. O. Rehuliuвання vnutrishnoho ahramoho rynku: shliakhy vdoskonalennia. Visnyk ahranoi nauky Prychornomor'ia. Vyp. 3 T. 1. 2007. S. 123-129.
8. Ministerstvo ahranoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. URL: <https://minagro.gov.ua/>
9. Moroz O. Teoretyko-metodolohichni aspekty suchasnoi paradyhmy rehuliuвання ahramoho rynku. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. 2004. № 5. S. 16-22.

-
10. Ponad 15% zernoskhovyshch Ukraina vtratyła vnaslidok viiny. URL: <https://agrotimes.ua/elevator/ponad-15-zeroshovyshch-ukrayina-vtratyła-vnaslidok-vijny/>
 11. Proekt planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Nova ahrarna polityka». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
 12. Putsenteilo P. R. Formuvannia i rozvytok infrastruktury ahrarnoho rynku. Ahroinkom. № 1-2, 2008. S. 9-11.
 13. Sabluk P., Mesel-Veseliak V., Shpychak O. Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii : praktychnyi posibnyk. Za red. P. Sabluka. K. : IAE, 2000. 556 s.
 14. Tymofieva H. S. Svitovyi rynek ahrarnoi produktsii: osoblyvosti uchasti Ukrainy. Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. 2014. № 1(72). S. 56-61.